

OM OLDTIDENS ANVENDELSE AF BØG

af
PETER WAGNER

*Botanisk Centralbibliotek,
Gothersgade 130, 1123 København K.*

I 1973 modtog jeg til vedanatomet bestemmelse fra Ny Carlsberg Glyptotek rester af en hjulfælg fra en etruskisk stridsvogn. Prøven bestod af rustinkrusteret og -replaceret træ. Da mikrosnit til almindelig gennemlysningsmikroskopi ikke kan fremstilles af et sådant materiale undersøgte i stedet brudflader frembragt ved flækning med en stump skalpel i ultropak-mikroskop. Prøven beskrives som følger:

Træet er spredtporet med kar, der er solitære eller samlede i små reder evt. i korte tangentielle eller radiale rækker; den tangentielle kardiameter er 30-70 μ ; karrenes størrelse og tæthed aftager mod årringgrænsen. Karvægporerne er opponerede eller scalariforme, perforationerne skråtstillede og simple. Marvstrålerne er homogene og forekommer dels i ret korte 1-2-(3) celler brede, dels i meget høje 10-25 celler brede strøg – overgangen mellem disse to typer er dog ikke skarp. I årringgrænserne er de brede marvstråler i tværsnittet trompetformet udvidede; inde i disse er årringgrænsen vinkelformet indbøjet. Prøvens tilstand tillod ikke en undersøgelse af støtte- og parenkymvævet.

På grundlag af den givne beskrivelse bestemtes prøven til *Fagus sp. L.*, idet den tydeligt kan adskilles fra *Platanus sp. L.*, der sjældent har enradede marvstråler og mangler den vinkelformede indbugtning af årringgrænsen i de brede marvstråler. En afskillelse mellem *F. sylvatica L.* og *F. orientalis* blev ikke forsøgt. Det bør bemærkes, at marvstrålerne var parallelle med hjulegerne og ikke vinkelrette på disse, som det sædvanligvis er tilfældet.

Da nu hjulfælgen er bestemt til *Fagus sp. L.*, er det nærliggende at undersøge oplysningerne hos de klassiske forfattere om anvendelsen af dette træ. Det bør dog efterforskes, om de ord, der sædvanligvis oversættes ved bøg også rent faktisk omfatter denne og kun denne plante. Det græske navn er oxya, det latinske fagus. Planten er beskrevet hos Theophrast og Plinius, men kun nævnt hos Dioscorides.

Theophrast (370-285 f. Kr.) fortæller (per. fyt. hist. III, X, 1), at der »af oxya kun er een slags; den er retvokset, glat og med få

grene og har højde og tykkelse næsten som elate (*Abies alba Mill.*); også i andre henseender ligner den dette træ; veddet er smukt farvet, stærkt, med stærke fibre, og barken glat og tyk og bladet er udelt, længere end hos apios (*Pyrus?*) og løbende ud i en spids, rødder hverken mange eller dybtgående; og frugten (er) glat, agernlignende i en skal, men (en skal) uden torne og glat, og ikke som diosbalanos (*Castanea*) tornet, selv om den ligner denne i sødhed og smag«. Også andetsteds (per. fyt. hist. III, VI, 5) understreges det, at oxya har »overfladiske og få rødder«.

I bjergene bliver veddet »smuktfarvet og hårdt og på sletterne løsere og dårligere farvet og ringere« (per. fyt. hist. III, XI, 5), ja

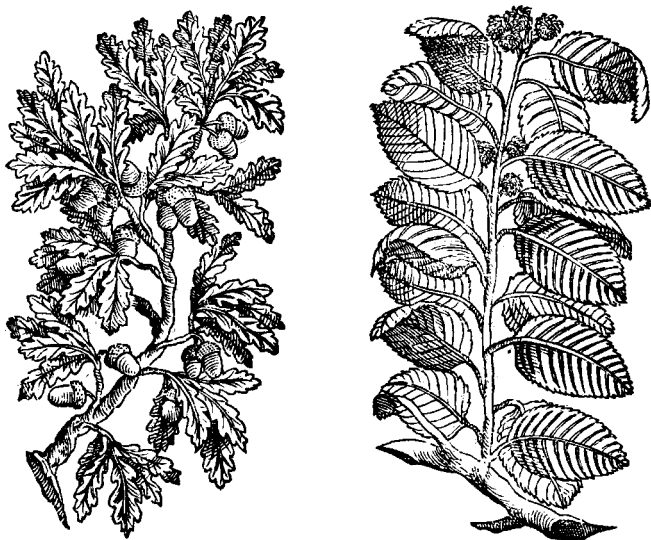

Fig. 1. Eg og bøg afbildet i Matthioli Padacii Dioscoridis de materia medica in libri sex ... 1554. I denne bog, hvor de klassiske forfattere's beskrivelser benyttes, har forfatteren ikke været i tvivl ved identificeringen.

Oak and Beech as depicted in Matthioli Padacii Dioscoridis de materia medica in libri sex ... 1554.

endog »sort og ubrugeligt« (per. fyt. hist. III, X, 1). Sammenligningen i vækstform med *Abies alba Mill* gælder formentlig eksemplarer, der står i sluttede bevoksninger. Skålen er beskrevet som glat (leios) hvad der ikke er korrekt; glat skal sikkert opfattes som en forstærkning af »uden torne« i modsætning til diosbalanos' (*Castanea's*) frugthylster.

Det fremgår ikke umiddelbart af de citerede steder, at skålen er lukket, men andetsteds oplyses, at diosbalanos havde lukket skål

(per. fyt. hist. IV, VIII, 11). I øvrigt benævnes skålen hos oxya og diosbalanos anderledes end skålen hos ege-arterne (echinos overfor egens kelyphe).

Plinius d. Ældre (23-79 e. Kr.) skriver (hist. nat. XVI, VII): »Fagus' agern, der ligner nødder, indesluttet af en trekantet hud (cutis). Løvet er tyndt og blandt det letteste, lignende populus'; det bliver hurtigt gult og for det meste opstår på den midterste del på oversiden et meget lille grønt bær med en tilspidset spids«. (Det lille bær på bladet er en galle). Frugten, der ifølge beskrivelsen er helt indesluttet i skålen adskiller i Plinius' beskrivelse tydeligt fagus fra ege-arterne, om hvilke han udtrykkeligt skriver, at deres agern er omgivet af et »bæger (calyx), der omslutter dem mere eller mindre«. (hist. nat. XVI, VIII); castanea kendes fra fagus på, at der kan være op til »tre nødder i hver skål«, »for hvilke (nødder) den piggede skål udgør en bevæbnet forsvarsanordning, der er ufuldstændig (d.v.s. kun dækker agernet delvis) hos de (andre) agernbærende (træer, her lig med ege)« (hist. nat. XV, XXV). Yderligere adskilles fagus fra ege-arterne på bladenes form, der hos Plinius for egenes vedkommende beskrives som (hist. nat. XVI, VIII) »lange, bølgede i randen«, hos Theophrast angives, at egens blade er »indskårne« og at »nogle (træer) har tornagtige spidser både i spidsen (af bladet) og på siderne sådan som eg« (per. fyt. hist. I, X, 6). (Om bladene hos diosbalanos/castanea foreligger ingen oplysninger). Plinius hævder ligesom Theophrast, at »fagus ... går ned på sletterne« (hist. nat. XVI, XXX).

Hos Plinius og Theophrast kan træet altså identificeres med rimelig sikkerhed, idet det kan adskilles fra egearterne og kastanie. Der er dog uden for disse to forfattere fejlmuligheder: Det latinske fagus findes også i en græsk form phegos; på græsk dækker dette navn imidlertid ikke bøg, men ifølge en synonymordliste hos Theophrast (per. fyt. hist. III, VIII, 2) en egeart (drys he agria = *Quercus aegilops*). Hvor der foreligger latinske tekster med græske forbilleder – for eksempel i hyrdedigtningen – må man regne med den mulighed, at fagus *kan* betyde eg.

Et eksempel herpå skal nævnes. Under beskrivelsen af, hvorledes unge okser skal lære at trække en vogn skriver Virgil, at de efter at have trukket en tom vogn skal lære at trække en belæsset (Georgica III v. 172-173):

post valido nitens sub pondere faginus axis
instrepat, et iunctos temo trahat æreus orbis

»lad derefter bøge-akselen (faginus axis) knage tyngtet under den

tunge byrde og den messingbeslagne vognstang trække de forbundne hjul«.

I Iliadens 5. sang, hvor Pallas Athene overtager pladsen som vognstyrer for Diomedes fra Sthenelos hedder det (Il. V, v. 837-39): »Og hun (Pallas Athene) steg ivrig tilvogns ved siden af den guddommelige Diomedes; og ege-akslen (pheginos axón) knagede vældigt ved byrden, thi den bar både den frygtindgydende (Pallas) og den fornemme mand«.

Billedernes karakter og placeringen sidst i verset gør det rimeligt at antage at Virgil, der som alle dannede Romere naturligvis kunne sine klassikere, har lånt billedet fra det nævnte sted i Iliaden (eller fra lignende episke passager). Faginus betyder altså her ege- og ikke bøge-.

Overalt i romersk poesi må man regne med muligheden af græske forbilleder (eller andre romerske, der er gjort efter det græske); i nogle tilfælde er forbillederne kendte i andre ikke, d.v.s. man kan ikke konstatere, om der har været nogen. For om muligt at klargøre forholdet fagus-phegos kan man som eksempel undersøge forholdet mellem Virgil og hans nære forbillede som digter af hyrdeidyller, Theokrit. I Virgil's hyrdedigte Bucolica er fagus eller adjektivet faginus nævnt 4 gange. 2 af passagerne i hvilke dette sker findes i digte, der fremtræder som oversættelser eller bearbejdelser af digte af Theokrit. I indledningen til den I. ecloge (Virg. Buc. I, 1 v. 1-2) beskrives hyrden Tityrus liggende »tilbagelænet under den brede bøgs dække« (patulae recubans sub tegmine fagi) (vendingen er gentaget i Georgica IV, v. 566 og hos Sidonius (Carm. IV v. 1)). Theokrit beskriver i »Thalysia« (Theokr. VII, v. 88-89) en hyrde, »der ligger tilbagelænet under en drys (= eg)«. I en anden af Virgil's ecloger (III, v. 35-37) vædder to hyrder Damoetas og Menalcas om, hvem der er bedst til at spille på fløjte og Menalcas siger: »Jeg vil sætte et bøge-bæger (pocula fagina) ind, et udskåret arbejde af den guddommelige Alkimedon«. I den tilsvarende passage hos Theokrit (I, 27) nævnes kun et bæger (kissybion) uden angivelse af, hvad det er fremstillet af (men nok af hvem – her er det Praxiteles, der er kunstneren). Inddrages andre plantenaevne i undersøgelsen viser det sig, at Virgil ofte erstatter Theokrits planter med andre – faktisk nævnes hverken oxya eller phegos overhovedet hos Theokrit, så problemet kan ikke løses ad denne vej. Det må erindres, at rent versetekniske årsager kan være afgørende for

valg af navn; i det ovenfor nævnte eksempel fra Virgil's 1. ecloge allittererer *fagus* således med flere ord i de følgende vers.

Et enkelt tilfælde hvor navnet næppe kan dække bøg findes hos Cæsar; i Gallerkrigen nævner han under sin beskrivelse af Britannien (de bello Gallico V, 12,5): »Der er tømmer af enhver slags, som findes i Gallien undtagen *fagus* og *abies*«. Ifølge Godwin (1956) er tilstedeværelsen af bøg i Syd-England dokumenteret både ved pollen og ved-prøver allerede i neolithicium. Han foreslår, at *fagus* hos Cæsar står for *Castanea* – dog uden at argumentere for påstanden, som i hvert fald ikke kan bekræftes af de latinske kilder.

Makroskopiske fund (ved) af både *Castanea* og *Abies* fra romersk tid indicerer, at Romerne har indført disse til Britannien.

Da det ikke er muligt at løse problemet, vil *fagus* i det følgende blive betragtet som synonymt med bøg, men det bør erindres, at identificationen, bortset fra Plinius og Theophrast, ikke nødvendigvis er korrekt.

Anvendelse af ved

Hos Homer finder vi 4 angivelser af, at bøg har været brugt til spyd. I Iliadens 5. sang mødes Menelaos og Aineias i slaget (v. 568-69): »Og de to holdt hænderne og bøgelanserne (*egchea oxyoenta*) mod hinanden og var ivrige efter at kæmpe«. I 8. sang opfordrer Hektor Troerne til at holde vagt ved Grækernes lejr for at de ikke skal stikke af i mørket (Ilias VIII v. 512-16): »Nej, visse skal de (Grækerne) ikke uden møje gå usårede ombord i skibene, men gid en og anden af dem må fordøje en pil også hjemme, efter at være blevet ramt af en pil eller af en bøge-lanse (*dory oxyoen*) idet han går ombord i skibet«. I 14. sang, da Troerne er begyndt at vige efter at Aias har såret Hektor ved at ramme ham med en sten på halsen »sårede Oileus' søn, den hurtige Aias, Satnios, idet han indhentede ham med en bøge-lanse (*dory oxyoen*)« (v. 442-44). I Odysséen »bar Odysseus og hans strålende søn hjelme og bukled skjolde og bøge-lanser (*egchea oxyoenta*) bort (XIX, v. 31-33) fra hallen«.

Adjektivet *oxyois* kan være beslægtet (ligesom i øvrigt *oxya*) med *oxys* – skarp, spids. Det kunne derfor antages, at *oxyois* hentyder til spidse eller skarpe lanser; denne mulighed kan imidlertid udelukkes, idet en scholiast har indsat følgende kommentar i Iliaden: »*egchea oxyoenta* er spyd af bøgetræet (*oxya to dendron*) ligesom også hos Archilochos »bøgen (*oxya*) fløj«». Konteksten i

Archilochos' digt (Arch. 186) i øvrigt er ukendt og kendes kun fra kommentaren.

I Euripides' (485/84-406/7 f. Kr.) drama »Herakles' børn« lader den gamle Iolaos sig væbne med en bøgelanse for at forsvare børnene mod Eurystheus (Herakleidai v. 726-28): »Giv mig våbnene, som du har rede, giv mig bøgen (oxya) i hånden«. Her betyder oxya (= bøg) altså bøge-lanse.

Theophrast skriver (per. fyt. hist. III, X, 1) at bøg har »ved brugeligt til mange ting, nemlig både til vognarbejde og til sengefremstilling og til stolemageri og til borde og til skibsbyggeri«. Han forklarer nærmere (per. fyt. hist. V, VI, 4) »at ask og bøg har fugtigt ved; derfor laver man elastiske senge af disse«. I skibsbyggeriet anvendtes bøg til de glideskjolde, man lagde under skibene ved iland-halingen (per. fyt. hist. V, VII, 2): »de sætter en ege-(køl) under, når de haler (skibet) på land, og på de mindre (skibe) en bøge-(køl); og skjoldet (som beskytter siderne) er fuldstændigt af bøg«. Andetsteds får man understreget (per. fyt. hist. V, VII, 6) at bøg anvendtes til »vognmageri og billigt stolemageri«. Anvendelsen til borde bekræftes af Martial (40-104 e. Kr.); i et epigram til den rige ven, der siger til den fattige ven at alt er fælles for venner, sammenligner han bl.a. deres borde (Mart. epigr. II, 43, v. 9-10): »Du lægger Libyske bordplader på Indiske tænder (= elfenben); mit bøge-bord står på en teglstenssokkel«. Borde af bøg har tilsyneladende ligesom stolene været billige.

Plinius skriver (hist. nat. XVI, LXXXIV (229)): »Bøg er let (at bearbejde), skønt skør og blød, den er bøjelig, hvis den er skåret ud i tynde plader (= finér) og (er) alene nyttig til æsker og kasser«. Columella (1. årh. e. Kr.) anbefaler, at æbler konserveres i bøge- eller lindekasser: de modne æbler overhældes med honning, metoden er så sikker, at det ikke gør noget, hvis der er orm i æblerne (de re rustica XII, XLVII, 5), »men fordi (æblerne) synes at blive sødere i honning, når de opbevares på denne måde og ikke (synes) at bevare deres egen smag, bør små kasser af bøg eller lind, sådanne som ligner dem, i hvilke officielle klædninger opbevares, men lidt større til dette formål, gøres klar og anbringes på et loft, der er meget koldt og tørt, hvor hverken røg eller modbydelig lugt trænger igennem; dernæst lægges æblerne som ovenfor nævnt ned, dækket (med pilekviste) således, at blomsterne ser opad, stilkene nedad, på hvilken måde de også fødes på træet, og således, at det ene æble ikke berøres af det andet«. Columella anbefaler tilsyneladende bøgekasser, fordi de ikke afgiver smag. Dette er formentlig

også grunden til, at bøg er anvendt til bægre. Plinius hævder (hist. nat. XVI, LXXIII): »hos bøg er der tværgående kamme (pecten = marvstråler?) i veddet. Derfor var (bøge-)kar i stor ære hos de gamle. Manius Curius svor (efter sejren over Pyrrhus 281 f. Kr.) at han intet havde rørt af krigsbyttet undtagen en bøge-krukke (guttum faginum) med hvilken han havde ofret«. Plinius tror altså, at bøg er anvendt, fordi de tværgående marvstråler gør træet tættere.

I Poesien findes bøgebægre omtalt mange steder. Som ovenfor nævnt lader Virgil (Ecl. III v. 35-37) Menalcas sætte et bøgebæger ind i striden med Damoetas om, hvem der er bedst til at spille på fløjte (den tredie hyrde Palaemon afgør sagen ved at sige, at de er lige dygtige). Tibullus (48?-19 f. Kr.) henviser i et meget besk pacifistisk digt (I, X, v. 7-8) til de gode gamle dage: »Der var ikke krige, da bøge-bægeret (scyphus faginus) stod ved festmåltidet«. Ovid (43 f. – 17 e. Kr.) fortæller i »Fasti« om guderne Juppiter, Neptun og Merkurs besøg hos den gamle Hyraeus, der ofrer sin eneste okse (plovoksen) og bærer vin frem, som han har lagt til side, da han var ung (Fasti V, v. 521-23): »Bordet strålede nu med maden, nu med Lyaeus' (drik = vin) sat frem, vinkarret var af rød ler, bægrene af bøg (pocula fagus erant)«. Juppiter og Merkur drikker også af bøge-bægre under besøget hos Philemon og Baucis, idet der – stadig ifølge Ovids referat (Metamorph. VIII, v. 668-70) – på bordet sættes »en blandingskumme af ler og bægre fremstillet af bøg (fabricata fago pocula), besmurt med gul voks der, hvor de er hule«. Inden måltidet har de dog fået lejlighed til at vaske hænder (Metamorph. VIII, v. 651-53): »Der var et udhulet trug af bøg (alveus fagineus), der hang på et søm i sit hårde håndtag. Det fyldes med lunkent vand og modtager lemmerne, der trænger til at varmes«. Philemon og Baucis belønnes ved at få lov til at dø samtidig, idet de omskabes til en eg og en lind.

Seneca (5/4 f. – 65 e. Kr.) udvikler i sit drama »Hercules Oetaeus« den banale tanke, at det er forfærdeligt at være konge, men lykken at være en fattig mand (Herc. Oet. v. 652-57): »Den fattige er fri for bekymringer, han holder bægeret af den brede bøg (pocula pocula fago), men han holder det ikke med skælvende hånd; han spiser lette og tarvelige måltider, men ser ikke med ængstelse dragne sværd (over sit hoved). I det gyldne bæger bliver vinen blandet med blod«. I sin beretning om, hvorledes Falerner-vinen blev berømt, oplyser Silius Italicus (25-100 e. Kr.), at Bacchus under en rejse i denne oprindeligt øde og gølge egn blev beværtet på bedste vis hos den gamle Falernus og forfatteren udbryder (Punica

VII, v. 186-191): »betaget af den gamles iver tillader du ikke, Bacchus, at dine safter (vin) mangler. Pludseligt – og mærkeligt er det at sige – skummede bølge-bægrene (pocula fagina) med vinsaft, løn for den fattiges gæstfrihed; en billig mælkespand flød med rød-mende ren vin og den søde vædske randt fra de duftende druer i det udhulede ege-blandingskar«. Tag min gave, sagde Bacchus og næste morgen var bjerget Massicus dækket med vin. I en vædde-strid om den udvalgte pige lader Calpurnius Siculus (samtidig med Nero) de to rivaler fårehyrden Idas og gartneren Astacus kappes i sang, og fårehyrden prise sine får og gartneren sine grøntsager; den sidste fremsætter blandt andet følgende erklæring (Ecl. II, v. 56-59): »Jeg brænder efter Crocale; hvis en af guderne hører min bøn, skal, til ham alene, en bøgeskål (faginus) stilles blandt elmene, der er fulde af vinløv, der hvor den krystalklare kilde fører sine grønne bølger og leder sin skælvende strøm blandt lilier«. Her er adjektivet faginus anvendt alene i betydningen bøgeskål.

At bøg som Plinius anfører er velegnet til udskæring i tynde plader er muligvis årsag til, at den ifølge Plinius har været benyttet til fremstilling af tagspån (hist. nat. XVI, XV, (36)): »De bedst egnede tagspån (scandula) (er) af eg (Q. robur) derefter af de andre agern-bærende (træer) og af bøg, de letteste af alle (er) dem, som indeholder harpax, men de er de mindst holdbare undtagen dem af fyr. Cornelius Nepos bevidner, at Rom var tækket med træspån indtil Pyrrhus-krigen, (altså) i 470 år«. Som tidligere nævnt er det ikke sandsynligt, at vognaksler som angivet af Virgil (Georgica III, v. 172-73) har været fremstillet af bøg, men Cato (234-149 f. Kr.) anbefaler (de re rustica XXI) at den vandrette aksel (cupa) i en oliemølle (trapetum) laves af elm eller bøg: »Inderst skal du lave akslen af elme- eller bøgetræ«. Det bør bemærkes, at alle lejer var jernforede.

I 7 vers leverer Virgil (Georgica I, v. 169-75) den eneste beskrivelse vi har af en plov fra klassisk romersk tid; han oplyser blandt andet, at »en høj bøg fældes til plovstjerten (stiva)«. Denne beskrivelse er delvis lånt fra Hesiodos (4. eller 5. årh. f. Kr.) (Værker og dage v. 423-436); en undersøgelse af sidstnævnte forfatters beskrivelse viser, at denne hverken nævner oxya eller phegos eller plovstjerten echetle, så Virgil's oplysning kan være selvstændig og derfor korrekt.

Claudian (ca. 400 e. Kr.) beskriver i et hyldestdigt til Stilicho Diana med ledsagere på rejse til Afrika (for at inspicere Stilicho's erobringer); hun medbringer mange dyr (lib III, XXIV, v. 323-25):

»Nogle brøler indviklede i snarer, andre transporteres indelukkede i træbure. Og der er ikke tømrere nok til at polere tømmeret; løvbærende bure bygges af ubehandlet bøg og røn«. Ausonius (d. 395 e. Kr.) har i en del af sit digt om Moselfloden beskrevet en fiskefangst; under stegningen af fangsten omtales en blæsebælgs-ventil af bøg (Mosella v. 267-69): »Således, når pustet fremkalder en smede-ild, modtager og tilbageholder ild-skjoldet, der spiller i bølge-hulhederne, luften med snart det ene, snart det andet hul«.

Bøg er – sammen med andre træsorter – blevet benyttet som brænde til ligbål. Statius (40-95 e. Kr.) lader i Thebais »den høje bøg« falde til Archemonus' ligbål (Thebais VI v. 96-103) og om Hercules' bål-færd fortæller Philoctetes (Seneca: Hercules Oetaeus v. 1618-23) at »Bøgen mister sin skygge for en eller andens hånd og ligger fældet i hele sin længde«.

Anvendelse af barken

Om barkens anvendelse skriver Plinius (hist. nat. XVI, XIV (35)): »Barken af bøg, lind, ædelgran (*Abies alba*) og skovfyr (*P. sylvestris*) bruges meget af landbefolkningen. Af denne fremstiller de kar og kurve og nogle mere åbne (kurve) til at samle ind i ved høsten og vinhøsten og (de fremstiller også) fremspringende dele (proiecta eller protecta – betydningen er uklar) på hytter. Spejderen skriver i den friske (bark) til officererne, idet han indskærer bogstaver fra saften (a suco – betydningen er uklar)«. Plinius hentyder i sidste sætning til en særlig metode til hemmelige depescher; bogstaverne ridses med en fin kniv i barken og kan kun læses, når barken er blevet tør.

Den beklagelige vane at skrive i barken mens den endnu sidder på træet fandtes også i oldtiden. Oenone erindrer i et af Ovids heroine-breve Paris om, at han – før han sveg hende til fordel for Helena – har skrevet hendes navn i træernes bark (Ovid: Heroides v. 21-22, 25): »Bøgene bevarer mit navn indskåret (i barken) af dig og jeg læses Oenone skrevet med din kniv, og så meget som stammen vokser, så meget vokser mit navn«. Årsagen til, at Paris specielt har indskrevet hendes navn på bøg fås længere henne i brevet, hvor Oenone – stadig ifølge Ovid – siger (v. 87-88): »Du skal ikke ringeagte mig fordi jeg favnede dig på bøgeløvet; jeg er meget egnet for den purpurklædte ægteseng«.

Calpurnius Siculus fortæller i sin 1. Ecloge om to hyrder, der søger ly for solen i en lille lund. Da de er kommet ind i lunden,

Fig. 2. Hyrder under bøgetræ med deres dyr (som desværre ikke er svin). Hieronymi Tragi de stirpium maxime earum, quae in Germania nostra nascuntur ... 1552. Foto: M. Skytte Christiansen.

Shepherds beneath a beech. From Hieronymi Tragi de stirpium maxime earum, quae in Germania nostra nascuntur ... 1552. Foto: M. Skytte Christiansen.

siger den ene (Ecl. I, v. 8-12): »Men hvilken skrift er det dog, der er indridset på den hellige bøg, (en skrift) som en eller anden har skrevet med en hurtig kniv? Kan du se, at bogstaverne endnu står som grønne revner og endnu ikke har åbnet sig til tørre huller?«. Indskriften viser sig at være skrevet af fader Faun (Pan) og er en hyldest til Kejseren (Nero).

Bøgen omtales af Calpurnius som hellig. Plinius meddeler (hist. nat. XVI, XIV (35)) at »også hellig bark af bøg er i nogen brug til religiøse handlinger, men træet selv (af hvilket barken skæres) overlever ikke«. Ovenfor blev det omtalt, at Manius Curius brugte en bøgeflaske til en offerhandling og at Astacus ville opstille en bøgeofferskål i sin have. Disse ting kunne tyde på, at bøg har haft en religiøs betydning. Juppiter kan bære tilnavnet Fagutalis; Varro (116-27 f. Kr.) oplyser dog i en gennemgang af navnene på Roms bykvarterer at (de lingua latina V, 152) »Fagutal (har sit navn) fra fagus, hvorfra også (tilnavnet) Fagutalis til Juppiter, fordi hans tempel er der«, så i denne forbindelse er det en stedsbetegnelse. Ovid beskriver i Fasti de forberedelser kong Numa gør for at få Pan til at fortælle ham, hvorledes han skal bekæmpe en hungersnød; han går ud i en hellig, jomfruelig lund og (Fasti, v. 652-56) »her ofrer kong Numa to får. Det første falder for Pan, det andet for den søde søvn; skindet af dem begge (incl. uld) bredes på den hårde

jord. To gange oversprøjtes det uklippede hoved med vand fra en kilde, to gange dækker han sine tindinger med bøgeløv«. Han får et råd i drømme fra Pan, som han ikke forstår, men hans kone, Nymfen Egeria, fortæller ham, at han skal ofre en drægtig ko – det gjorde han og det hjalp. Plinius (hist. nat. XVI, XCI (242)) oplyser yderligere: »Der er i distriktet Tusculum nær Rom på en høj en hellig lund, der kaldes Corne, fra gammel tid helliget dyrkelsen af Diana i Latium, bestående af en bøge-lund med løv klippet ligesom ved kunst«. Tilsyneladende er der tale om en særlig bøgevarietet, som i øvrigt (stadig ifølge Plinius) hensatte en datidig dendrolog af det bedre selskab i ekstase: »Til et udmærket træ i denne (skov) fattede i vor tid Passienus Crispus, to gange konsul (og) taler, kærlighed; senere blev han berømt ved sit ægteskab med Agrippina og ved Nero som stif søn; han havde for vane at kysse og omfavne det, undertiden at ligge under det og gyde vin over det«.

Anvendelsen af olden

Svineavl var overordentlig vigtig i det Romerske landbrug; om at drive svin på olden skriver Columella (de re rustica VII, IX, 6): »De lunde er mest velegnede, som er sammensat af quercus (*Q. robur*), suber (*Q. suber*), fagus (*Fagus sylvatica*), cerrus (*Q. cerris*), ilex (*Q. ilex*), oleaster (vild form af olea), tamarix/termes (*Tamarix sp./Olea sp.*), corylus (*Corylus sp.*) og frugtbærende skovtræer, sådanne som er albaspinna (*Hippophaë*), siliquae graecae (*Ceratonia siliqua*), iuniperus (*Juniperus*), lotos (*Celtis sp.*), pinus/pampinus (*Pinus sp./Vitis vinifera*), cornus (*Cornus*), arbutus (*Arbutus*), prunus (*Prunus*), og paliurus (*Ilex aquifolium*) og achrades pyri (vild *Pyrus*). Thi disse bliver modne på forskellige tider og mætter hjorden gennem næsten hele året«. Plinius anlægger en mere gastronomisk præget synsvinkel (hist. nat. XVI, VIII, (25)): »Bog (glans fagea) gør svin livlige, (deres) kød let at koge og let og nyttigt for maven«.

Han gør opmærksom på, at også andre dyr kan lide bog (hist. nat. XVI, VII (18)): »Bog (fagi glans) er meget yndede af mus og disse forekommer derfor på bøgens voksesteder. (Bøgen) føder også hasselmus og opfostrer drosler«. Også mennesker kan leve af bog, dog kun i nødssituationer (Plin. hist. nat. XVI, VI (16)): »De sødste (agern) af alle er bøgens, Cornelius Alexander fortæller, at de belejrede mennesker i byen Chios holdt stand ved hjælp af dem«. Hos Calpurnius Siculus takker en hyrdedigter Corydon sin mæcen, en anden hyrde Meliboëus, for kunststøtten og siger

blandt andet (Ecl. IV, v. 34-35): »af medlidenhed med vor formåen og vor lærevillige ungdom forhindrer du at vinterens sult holdes borte med bog«.

Medicinsk anvendelse

Herom skriver Plinius (hist. nat. XXIV, IX (14)): »Bøgens blade tygges (som middel) mod lidelser i kæber og læber. Aske af bog påsmøres mod blære- eller nyresten, ligeledes med honning mod rævesyge (håraffald)«. Til sår og bylder mener Plinius (hist. nat. XXVIII, LI (191)): »er sæbe også velegnet; den er en gallisk opfindelse til rødfarvning af håret. Den laves af talg og aske, bedst (aske) af bøg og (talg) af ged, på to måder, tyk og tyndtflydende; begge er hos Germanerne i større brug hos mænd end hos kvinder«. Hvor gallisk sæbe ellers er omtalt (Theodor. Prisc. I, III, Mart. epigr. VIII, XXXIII v. 20; XIV, XXVI, XXVII) er det altid som hårmiddel.

NOTE

Om de tekniske egenskaber hos bøg skriver Theophrast (per. fyt. hist. V, IV, 4): »Bøgen synes at være bestandig mod råd i vand (hydor) og at blive bedre ved at blive vædet«. Vitruvius (samtidig med Augustus) påstår derimod (II, VII, 2) at »ingen planke af *Q. cerris*), eller bøg eller farnum (*Fraxinus sp.?*) er holdbar«; han forklarer nærmere (II, IX, 9) at »*cerrus*, eg og bøg rådner hurtigt ved at optage væde (humor) indvendig, fordi de i lige grad indeholder en blanding af væde (humor) og ild og jord (men) mest luft (og) er forsynede med løs tekstur«. Theophrast's oplysning står i et afsnit, hvor han inden det citerede omtaler, at eg anvendes til både på floder og søer, fordi den er bestandig i ferskvand, men ikke i havet (thalassa), efter det citerede oplyser han, at træ i saltvand angribes af teredon, i ferskvand af scholex og thrips; der er altså tale om træ i eller på åbent vand. Vitruvius omtaler planker af bøg i forbindelse med bygning af gulve, altså træ i jord, og de to udsagn behøver derfor ikke at stride mod hinanden. Det er muligvis en sammenblanding af disse to forhold, der får Plinius til at aflevere følgende tilsyneladende selvmodsigende oplysninger (hist. nat. XVI, LXXIX (218)): »Bøg og valnød er gode i vand (aqua); disse er blandt de vigtigste træsorter, der bruges til nedgravning. Det samme gælder *iuniperus*. Den sidstnævnte er meget velegnet under åben himmel. Bøg og *cerrus* (*Q. cerris*) rådner hurtigt. *Esculus* (*Q. sp.*) er ikke holdbar over for væde (humor)«. I den sidste sætning er samme glose for væde anvendt, som Vitruvius benytter. Antages det, at humor betyder »jordvand« eller lignende og ikke »åbent vand« ophæves alle tilsyneladende selvmodsigelser.

SUMMARY

By means of ultrapak-microscopy rust-replicas of wood from a wheel-felloe of an Etruscan chariot was diagnosed as *Fagus sp.*, beech. From the descriptions by Theophrast and Pliny *fagus* and *oxyé* were identified as *Fagus*. It is not certain, however, whether

fagus was always used by other authors as a name for *Fagus*. In poetry fagus may be confused with the Greek phegos (oak), and in the Gallic wars Cæsar mentions fagus in a context, where it cannot possibly be *Fagus*.

The wood was used for spears, beds, cheap furniture, veneers and in coach- and shipbuilding. It was also used for cups, troughs and boxes made for conservation of fruit. Pliny reports that the wood was used for roofing-shingles, which seems unlikely, and Cato that it was used for shafts in oil-mills. Virgil describes a plough-handle made of beech; he also mentions a wheel-axle made of fagus, but as the verse hints to the *Ilias* it seems more likely, that fagus here means oak (fagus is not apt for axles). The wood was also used for fuel. The bark was used for baskets and roofing, and spies wrote messages in bark of beech. The bark as well as the wood and the leaves seem to have had some religious significance.

Mast was used as swine-fodder and was sometimes also eaten by man. The leaves were chewed as a remedy against jaw- and lip-diseases, application of ashes of mast was recommended against cystolithiasis and nephralgia and soap made of beech-ashes was used against wounds and boils.

LITTERATUR

- ARCHILOCHOS: Archiloque: Fragments. Texte établi par François Lassere. Traduit et commenté par Andre Bonnard. Paris 1958. Collection des Universités de France, publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Bude.
- CAESAR: Guerre des Gaules. Tome II. Livres 5-8. Texte établi et traduit par L.A. Constans. 4 éd. revue et corrigée. Paris 1947. Collection des Universités de France, publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Bude.
- CALPURNIUS SICULUS: i Minor Latin Poets. Translated by J. Wight Duff and Arnold M. Duff. London 1935. Loeb Classical Library.
- CATO: M. Porcius Cato: de re rustica i Scriptores rei rusticae veteres latini Cato, Varro, Columella ... curante Io. Matthia Gesnero. Lipsiae 1735.
- CLAUDIAN: Claudii Claudiani Carmina. Recognovit Julius Koch. Lipsiae 1893. Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana.
- COLUMELLA: L. Iunii Moderati Collumellae de re rustica libri xii i Scriptores rei rusticae veteres latini Cato, Varro, Columella ... curante Io. Matthia Gesnero. Lipsiae 1735.
- EURIPIDES: Heraklaidai i Euripides. With an English translation by Arthur S. Way. Vol. 3. 1912. Loeb Classical Library.
- GODWIN, H.: The History of the British Flora. A factual basis for phytogeography. p. 1-384. Cambridge 1956.
- HOMER: Homeri Odyssea. Edidit annotationesque, ex notis nonnullis manuscriptis a Samuele Clarke. Editio sexta. Vol. I-II. Edinburgi 1856.

- HOMER: Omerou Ilias. The Iliad of Homer edited with general and grammatical introductions, notes and appendices by Walter Leaf and M.A. Bayfield. Vol. I-II. Macmillan 1968-1971.
- MARTIAL: M. Val. Martialis Epigrammata. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit W.M. Lindsay. 2.ed. Oxonii 1929. Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis.
- OVID: Fasti i P. Ovidius Naso. Ex Rudolphi Merkelii recognitione edidit R. Ehwald. Vol. I-III. Lipsiae 1907-09. Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana.
- OVID: Heroïdes i P. Ovidius Naso. Ex Rudolphi Merkelii recognitione edidit R. Ehwald. Vol. I-III. Lipsiae 1907-09. Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana.
- OVID: Metamorphoses i P. Ovidius Naso. Ex Rudolphi Merkelii recognitione edidit R. Ehwald. Vol. I-III. Lipsiae 1907-09. Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana.
- PLINIUS: Caii Plinii Secundi historiae naturalis libri xxxvii. quos interpretatione et notis illustravit Joannes Harduinus e societate Jesu, jussu regis christianissimi Ludovici Magni, in usum serenissimi Delphini. Editio nova emendatior et auctor. Tom I-II. Parisiis 1741.
- SENECA: Hercules Oetaeus i Seneca. Tragedies. Tome 2. Collection des Universités de France publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Bude.
- SIDONIUS: Poems and letters. With an English translation, introduction and notes by W.B. Anderson. London 1936, Loeb Classical Library.
- SILIUS ITALICUS: Sili Italici Punica. Edidit Ludovicus Bauer. Vol. I-II. Lipsiae 1890-92.
- STATIUS: P. Papini Stati Thebais et Achilleis. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit H.W. Garrod. Oxonii 1962. Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis.
- THEOPHRAST: Peri fyton historias. i Theophrastus: Enquiry into plants and minor works on odours and weather signs. With an English translation by Sir Arthur Hort, Bart. Index of Plants by Sir William Thiselton Dyer. Vol. I-II. 1916. Loeb Classical Library.
- TIBULLUS: Tibulli aliorumque carminum libri tres. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit Iohannes Percival Postgate. Editio altera. Oxonii 1924. Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis.
- VARRO: De lingua Latina. Vol. I-II. Translated by Roland G. Kent. London 1951. Loeb Classical Library.
- VERGIL: Bucolica i P. Vergili Maronis Opera. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit Fredericus Arturus Hirtzel. Oxonii 1953. Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis.
- VERGIL: Georgica i P. Vergili Maronis Opera. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit Fredericus Arturus Hirtzel. Oxonii 1953. Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis.
- VITRUVIUS: On Architecture. Vol. I-II. Translated by Frank Granger. London 1931-34. Loeb Classical Library.